

Bevezetés az autizmus spektrum zavarokba. Mit tehet a klinikai szakpszichológus?

Dr. Stefanik Krisztina
ELTE BGGYK
krisztina.stefanik@barczy.elte.hu

Vázlat

- Hol tartunk ma?
 - Alapvető tények az autizmus spektrumáról
- A diagnosztika meghatározó szempontjai
 - Klinikai kép
 - A DSM-5 és az ICD-11
- Pillantás az autizmus-specifikus beavatkozásokra

Kiindulópont: a XXI. század autizmus-tudása

- Etiológia (genetika+)
- Neurobiológia
- Pszichológiai háttér/kogníció
- Kifinomult diagnosztika
- Hatékony, evidencia-alapú beavatkozás
- Epidemiológia
- Evidencia-alapú állásfoglalások, protokollok, jó-gyakorlatok, etikai irányelvek

Stefanik, 2018

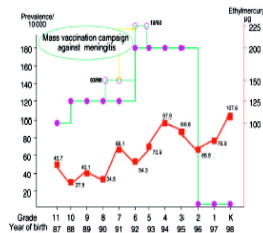
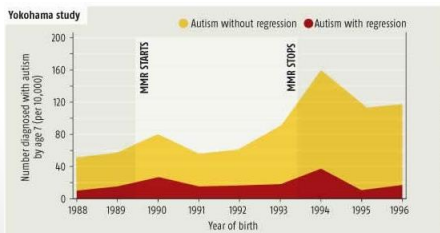
Etiológia – Mi okozza(???) az autizmust?

- Bizonyított genetikai meghatározottság
- Bonyolult genetikai háttér
- És néhány igazolt környezeti tényező
- Számos további kérdés
 - Génmutációk
 - Epigenetika
 - Teljeszenom összehasonlító vizsgálatok
 - Környezeti tényezők feltárása

Etiológia – Mi *nem* okoz autizmust?

- Nem okozhat autizmust a szülői bánásmód
- Nem okozhat autizmust a kombinált védőoltás (az MMR)
- Nem okozhat autizmust az oltóanyagok higanytartalma

Etiológia – a környezeti tényezők *kérdése*

- Légszennyezettség? (Kalkbrenner et al., 2010)
- Koraszülöttség? (Schieve et al., 2010)
- Szülői életkor? (Hultman et al., 2010)
- Születéskori szuboptimális értékek? (Haglund & Källén, 2010)
- Anyai obesitás? (Dodds, et al., 2010)
- Dohányzás? (Nijmeijer, et al., 2010)
- ...???

Autizmus spektrum zavarok a neurobiológia szintjén

Prefrontális kéreg (vagy a frontostriatális rendszer egésze?)
Mediális-temporális lebeny (megnövekedett sejtsűrűség és a sejtek degenerációja)
Kisagy (a vermis és a VI-VII lebenykék csökkent térfogata)
Globális agytérfogat növekedés (sajátos fejlődési mintázat)

Fehérállomány (konnekciós anomáliák)
Minikolumnák (nagyobb szám, kisebb méret)
Neurotranszmitterek (?)

prefrontális kéreg

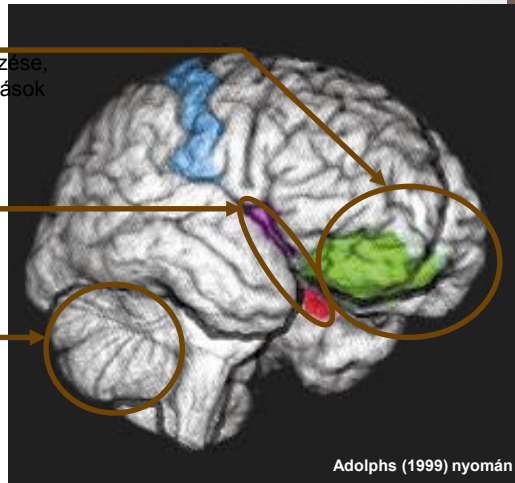
a viselkedés rugalmas összerendezése,
összetett szociális viselkedések: mások
szándékainak és gondolatainak
megértése

mediális temporális kéreg

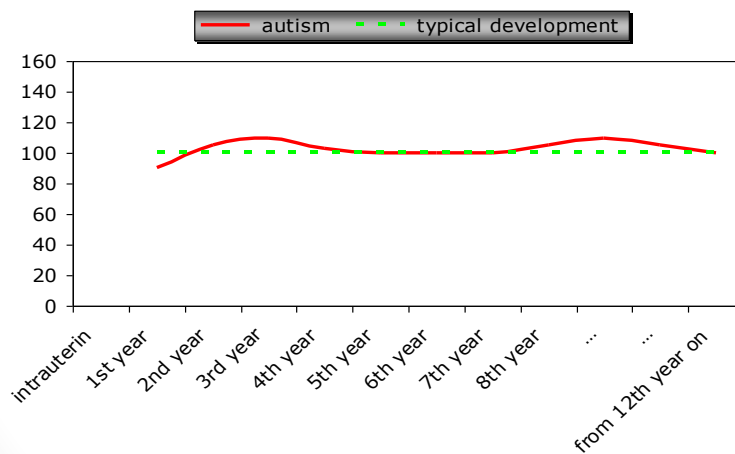
érzelmi szabályozás, érzelmi-
perceptuális attribúciók, szociális
viselkedésminták

kisagy

? – mozgásvezérlés, figyelem
irányítása, viselkedés és kogníció
hangolása

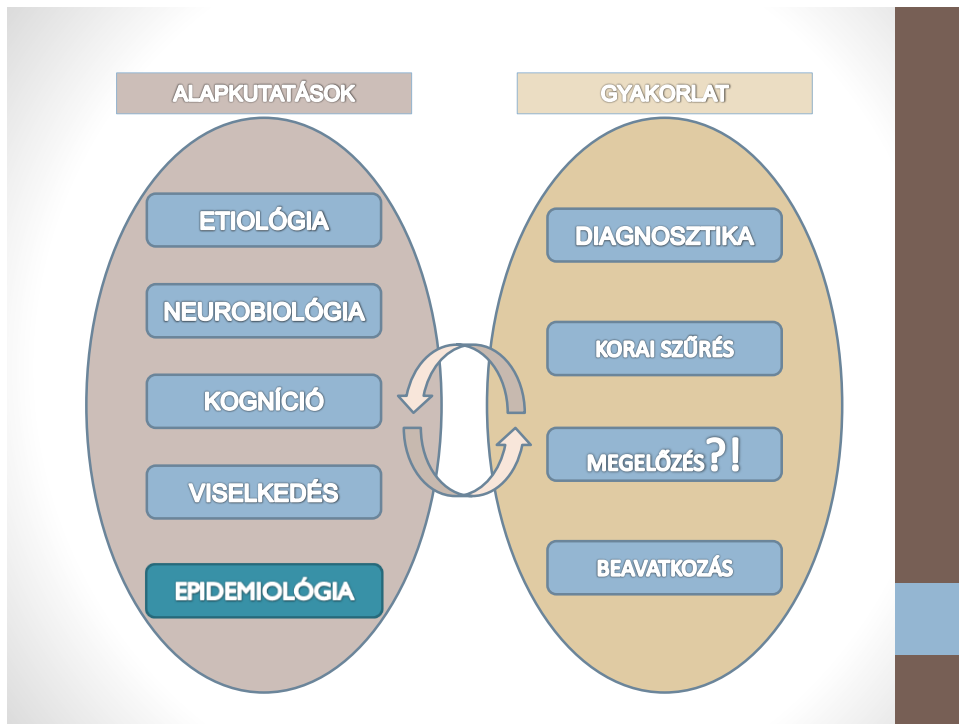

Atipikus agynövekedési mintázatok autizmusban
(Györi, 2009; Akshoomoff et al., 2004 alapján)

Stefanik, 2018

Ami a viselkedés mögött van...

Autizmus spektrum zavarok a kogníció szintjén

- Amivel „biztosan” számolnunk kell:
 - Naiv tudatelméleti deficit
 - Végrehajtó működések zavara
 - + Gyenge centrális koherencia mint sajátos kognitív stílus
-
- *Természetesen vannak még jelöltek...*

Az autizmus spektrum / PDD prevalenciája

- ❑ Számos tanulmány *az autizmus mellett* méri az Asperger szindróma és gyakran *más autizmus spektrum zavarok (pervazív fejlődési zavarok)* előfordulási gyakoriságát is.
- ❑ Az utóbbi 10 évben folytatott vizsgálatok alapján (EU, USA, Kanada, Japán) a teljes autizmus spektrum (pervazív fejlődési zavarok) gyakorisága:

kb. 0.6-1,5 %

A diagnosztika alapja ma

Általánosságban: a fejlődési és viselkedési kép

- Autisztikus triász/diád
 - + triázon kívüli jellegzetességek
- Korai kezdet
- Az autizmus „spektrumfelfogása”
- A klinikai kép rendkívüli sokszínűsége

<http://www.chiespirito.tvabr.com>

Stefanik, 2018

Az autizmus klinikai képe

Korai fejlődés, korai kezdet (36 hónapos kort megelőzően)	Beszédfejlődés késése, változatos nonverbális kommunikációs kompenzációs kísérletek nélkül Sérült közös figyelmi viselkedések A vokalizáció, az arckifejezések és szemkontaktus szegényes koordinációja Szegényes kölcsönös preverbális kommunikáció A felnőtt testének (kezének) „eszközszerű használata” Hiányzó/szegényes mintha játék Készségvesztés, hanyatlás (autisztikus regresszió) (...)
--	---

Stefanik, 2018

Tartós deficit a szociális kommunikációban és a szociális interakciókban (Bármely életkorban, de jellegzetesen 4-5 éves kor között)	<p>A beszédfejlődés egyenetlensége</p> <p>Verbális kifejezési nehézségek és szegényes metakommunikációs kompenzáció</p> <p>Verbális és metakommunikatív élménymegosztó viselkedések hiánya/csökkent száma</p> <p>Kölcsönös, több beszélőváltós, változatos témákban folytatott beszélgetés hiányosságai; monologizálás</p> <p>Sztereotip szóhasználat</p> <p>Idioszinkráziás nyelvhasználat, neologizmák</p> <p>Személyrag- és személyes névmás cserék</p> <p>Szokatlan hangerő, intonáció, ritmus, hangmagasság</p> <p>Beszédértési nehézségek (n.b. a beszédprodukciónak a színvonalát olykor meghaladja a beszédértés)</p> <p>Sérült szemkontaktus-használat az interakciók modulálásában</p> <p>Az árnyalt és partner felé irányított arckifejezések korlátozott repertoárja</p> <p>Kevésbé jelenik meg válasz jellegű szociális mosoly</p> <p>A kortársak felé mutatott érdeklődés és kezdeményezések minőségi és mennyiségi eltérései</p> <p>A kortársak közeledésére adott válasz minőségi és mennyiségi eltérései</p> <p>Csökkent belátás a társas kapcsolatok természetére, illetve az azokban betöltött saját szerepre vonatkozóan</p> <p>Társas szempontból nem helyénvaló megjegyzések; szociális gátolatlanság</p> <p>Sérülhet a különböző társas és kommunikatív viselkedések integrációja (...)</p>
--	--

Stefanik, 2018

Szűkkörű, repetitív viselkedési, érdeklődési és aktivitási mintázatok (Bármely életkorban)	<p>Nehézségek a strukturálatlan idő eltöltésében</p> <p>Szegényes spontán játéktevékenység</p> <p>Szűkkörű érdeklődés</p> <p>Sztereotip, repetitív, afunkcionális tevékenységek</p> <p>Motoros kézmanírok, komplex manírok</p> <p>Nehézségek a környezet apró részleteinek, vagy a kialakított rutinok megváltozásakor</p> <p>Kényszeres viselkedések</p> <p>Szokatlan szenzoros reakciók</p> <p>(...)</p>
Egyéb, oktatási, szempontból releváns témakörök	<p>Problémás viselkedések</p> <p>Tehetség, kiemelkedő képességek</p> <p>Önellátás, önkiszolgálás</p> <p>(...)</p>

Stefanik, 2018

Az autizmus multidimenzionális spektruma

- Az autizmus viselkedéses szinten rendkívül heterogén
- A kép változhat például ...
 - az életkortól,
 - az autizmus súlyosságától,
 - az értelmi képességek színvonalától,
 - a beszéd és beszédértés szintjétől,
 - a személyiségtől,
 - a környezeti hatásoktól (család, terápia, stb.),
 - az egyéb társuló betegségektől, zavaroktól függően.

Sorvezető az autizmus klinikai képéhez

- Nincs egyetlen olyan tünet, amely *önmagában* igazolhatná az ASD diagnózist
- Nincs egyetlen olyan viselkedés, amely *önmagában* kizárhatná az ASD diagnózist
- Nincs egyetlen olyan ASD-re jellemző tünet, amely ne fordulhatna elő a tipikus fejlődésben
- Nincs egyetlen olyan ASD-re jellemző tünet, amely ne fordulhatna elő más fejlődési zavarokban, gyermekpszichiátriai/pszichiátriai kórképekben

Autizmus spektrum zavar a diagnosztikus rendszerekben

BNO -10 (WHO, 19 90)	DSM-IV (APA, 1994)	DSM-5 (APA, 2013)
gyermekkori autizmus	autisztikus zavar	autizmus spektrum zavar (autism spectrum disorder; ASD)
Rett -féle zavar	Rett szindróma	
egyéb gyermekkori dezintegrációs zavar	gyermekkori dezintegratív zavar	
Asperger szindróma	Asperger szindróma	
értelmi elmaradás sztereotip viselkedéssel és túlzott aktivitással	---	
atípusos autizmus	---	
egyéb pervazív fejlődési zavar	nem meghatározott pervazív fejlődési zavar (PDD -NOS)	
nem meghatározott pervazív fejlődési zavar (PDD -NOS)	---	

Tervezett ICD-11: (6A02) – Autizmus spektrum zavar (a funkcionálás szintjei alapján skálázva – 6A02.0-6A02.5)

Steinik, 2018

Itt a DSM-5 ...

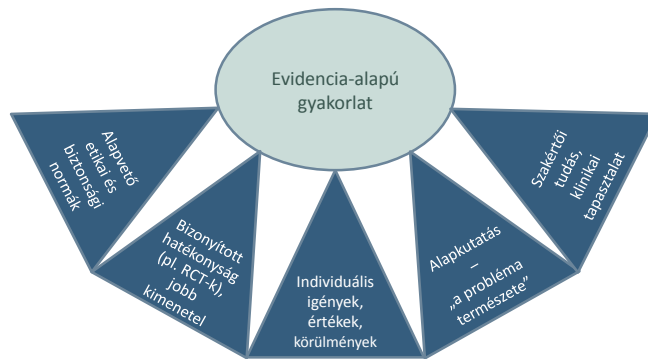
- Az idegrendszeri fejlődés zavarai (*neurodevelopmental disorders*)
 - Intellektuális képességzavar (6)
 - Kommunikációs zavarok (5)
 - *Autizmus spektrum zavar (nincs alkategória)*
 - ADHD (5)
 - Specifikus tanulási zavar (3)
 - Mozgásos zavarok (7)
 - Egyéb... (2)

Steinik, 2018

Autizmus a DSM-5-ben

- „autizmus spektrum zavar”
- „diád”
- árnyaltabb kritériumok
- súlyosság (?!)
- egyénre szabott, mély, fejlődési és viselkedéses elemzésre építő diagnosztika

Az autizmus terápiájának alapjai

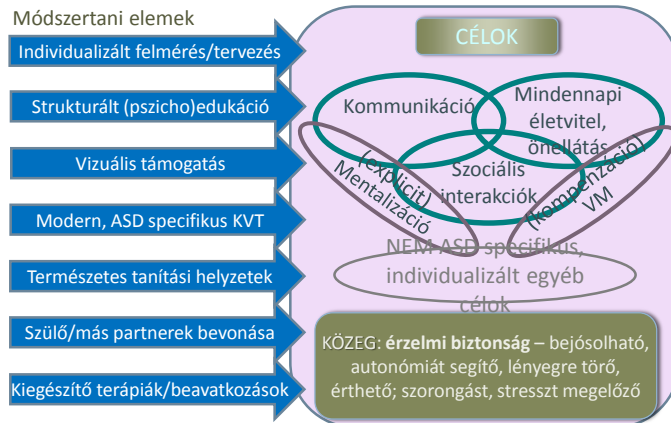
Stefanik, 2018

Ami a „piacon” van – kategóriák

- LEGALÁBB néhány, nagyobb mintán végzett RCT-vel igazolt + erős szakmai konszenzus
- Nincs egyértelmű igazolás/cáfolat, de illeszkedik az autizmusról való eddigi tudásunkhoz; erős szakmai konszenzus
- Autizmus specifikus haszna bizonyítottan nincs, de kiegészítő terápiaként használható – egyedi szükségletek alapján
- Nincs egyértelmű igazolás/cáfolat, de NEM illeszkedik az autizmusról való eddigi tudásunkhoz
- Többször ismételt nagyobb mintán végzett vizsgálatok eredményei alapján egyértelműen CÁFOLHATÓ

Stefanik, 2018

Komprehenzív, autizmus-specifikus beavatkozás

Stefánik, 2018

Kapaszkodók – általános és diagnosztikus

- Egészségügyi Szakmai Kollégium (2017). *Egészségügyi szakmai irányelv – Az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról*. Megjelenés időpontja: 2017. február 20.
<https://kollegium.aeek.hu/>
- Csepregi A., Stefánik K. (2014) *Autizmus spektrum zavarral élő gyermekek, tanulók komplex vizsgálatának diagnosztikus protokollja*
http://www.educatio.hu/pub_bin/download/tamop_311/4pillar/diagnosztikai_kezikonyv_2fejezet.pdf
- Győri M. (2012): A neurokognitív fejlődési zavarok viselkedésgenetikája. In: Bereczkei T. és Hoffmann Gy., szerk., *Gének, gondolkodás, személyiség. Bevezetés a humán viselkedésgenetikába*. Budapest: Akadémiai. pp. 237-273.
- Le Couteur, A. (2011) *Early assessment and diagnosis of children*. In: Roth, I. & Rezaie, P. (ed.) (2011) *Researching the Autism Spectrum: Contemporary Perspectives*. Cambridge University Press. p. 19-39.
- SIGN – Scottish Intercollegiate Guidelines Network <http://www.sign.ac.uk/> Assessment, diagnosis and clinical interventions for children and young people with autism spectrum disorders, 2007. július
<http://www.sign.ac.uk/guidelines/fulltext/98/index.html>
- Stefánik K. (2011) Alapítványok az autizmusról – üzenet a gyógypedagógiának. In: Papp G. (szerk) *A diagnózistól a foglalkozási rehabilitációig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó és ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar
- Volkmar, F, Siegel, M, Woodbury-Smith, M, King, B, McCracken, J, State, M and the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Quality Issues (CQI) (2014) Practice Parameter for the Assessment and Treatment of Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*; 53(2):237–257
- Volkmar, F. R., Wiesner, L. A. (2013) *Az autizmus kézikönyve. Amit minden szülőnek, családtagnak és tanárnak tudni kell*. Geobook: Budapest

Stefánik, 2018

Kapaszkodók – az autizmus terápiájához

Attwood, T. (2002) *Különös gyerekek. Kalauz az Asperger szindrómáról szülőknek és nevelőknek*. Budapest: Animus

Gaus, V. L. (2007) *Cognitive-Behavioral Therapy for Adult Asperger Syndrome* (Guides to Individualized Evidence Based Treatment Series). New York: Guilford Press

Gerland, G. (2012) *Egy valódi ember*. Budapest: Kapocs

Sandberg E.H., Spritz B.L. (2012) *A Brief Guide to Autism Treatments*. London: Jessica Kingsley Publishers

Scarpa, A., Williams White, S., Attwood T. (2013) *CBT for Children and Adolescents with High-Functioning Autism Spectrum Disorders*. New York: Guilford Press

SEGAR, M. (1997) *Életvezetési útmutató Asperger szindrómában szenvedő emberek számára*. Budapest: Kapocs

Mesibov, G.B., Sea, V., Schopler, E. (2008) *Az autizmus spektrum zavarok TEACCH szemléletű megközelítése*. Kapocs: Budapest

Quill, K.A. (2009) *Tedd-nézd-hallgasd-mondd - Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára*. Budapest: Kapocs

Wilkinson, L. A. (2010) *A Best Practice Guide to Assessment and Intervention for Autism and Asperger Syndrome in Schools*. London: Jessica Kingsley Publishers

Wigham S, McConachie H (2014) Systematic Review of the Properties of Tools Used to Measure Outcomes in Anxiety Intervention Studies for Children with Autism Spectrum Disorders. *PLoS ONE* 9(1): e85268. doi:10.1371/journal.pone.0085268

Köszönöm a figyelmet!